

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 85. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-palladius02val-shoot-idm139771562064784/facsimile.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

INDLEDNING.

L.

I November 1550 døde den rige Hr. Mourits Olsen Krognos til Bollerup efterladende sig som Enke Fru Elline Gjæ, en Søster til Birgitte Gjæ og Albert Gjæ. Som foran omtalt (S. 40) stod Palladius i Venskabsforhold til de gudfrygtige og boglærde Gjæ'er. I 1549 havde han skrevet Fortalen til Alb. Gjæ's *Loci communes* (se Bind I, S. 318 og 341), i 1550 havde han tilegnet Birgitte Gjæ og Herluf Trolle sin Oversættelse af Veit Dietrichs Trøstesprog, og nu i 1551 sender han Fru Elline sin Bearbejdelse af Ochino's Bønner til Trøst i hendes Enkestand.

Tilegnelsen er mærkelig derved, at den ret indgaaende gør Rede for Forholdet mellem Original og Bearbejdelse, et Forhold man i hin Tid ikke plejede at skænke megen Omtale. Palladius skriver her: „denne lille Bønnebog indeholder tredive smaa Bønner, hvilke jeg uddrog af to lange Latins Bønner, som en lærd og from kristen Mand af Valand, ved Navn Bernardinus Ochinus af Senis, udi Papi-steri, gjorde og bad“ og han tilføjer: „Jeg lod ikke disse Bønner blive ved den Langhed, som de havde tilforne, paa det ingen skulde kedes ved at læse dem.“

Paa Grundlag af disse Oplysninger skulde det ikke synes vanskeligt at finde det latinske Skrift, der var Grundlag for den danske Bearbejdelse. En Gennemgang af den meget udførlige Ochino-Bibliografi, der findes i Karl Benrath's „Bernardino Ochino“¹ viste imidlertid, at intet af de

¹ Karl Benrath, Bernardino Ochino von Siena, Braunschweig 1892, 314—23.

latinske Skrifter eller Dele af Skrifter kunde være identisk med de af Palladius omtalte „to lange Latins Bønner“. Originalen maatte vel da være gaaet tabt. Dette skulde dog vise sig ikke at være Tilfældet.

Blandt det kgl. Biblioteks ganske faa Ochino-Skrifter findes to smaa tyske Traktater sammenhæftede i en rød Pergaments Mappe. Titlen paa disse Skrifter er:

1. *Von der Hoffnung aines Christlichen gemüts. Wie dieselbige jr vnzweyffliche gewissenschafft/ durch den glauben der Almächtigkeit/ Weysshait/ Güte vnd Barmhertzigkeit Gottes/ inn Christo bestendiglich yebe. Durch den Gottsäligen vnnnd Hochgelerten Herren Bernardino Ochino/ kurtz verschiner zeit in Italianischer sprach/ jm selbs/ vnd andern guthertzigen zu trost gestellt.*

Paa sidste Blad:

Getruckt zu Augspurg/ durch Philipp Vihart. 1547.

2. *Ain christlichs schöns vnd trostlichs Bett/ in dem/ mit wunderbarlicher kürtzte/ die gantz süligkeit vnnnd gerechtigkeit/ wie die mit verleignuss vnd zunichtigmachung sein selber/ vnd auss ainiger genad Gottes/ durch Christum Jesum/ der mensch erlange/ gar trostlich vnd reichlich begriffen ist/ sampt ainer rechten waren geschriffgelerten Biblischen vnd Christenlichen Beychl. Durch Bernhardinum Ochinum von Senis in Welsch beschriben/ vnd vorteütscht.*

Paa sidste Blad:

Getruckt zu Augspurg/ durch Philipp Vihart.

Sammenligner man disse to Skrifter med Palladius' Mærkelige Bønner, vil man se, at det sidstnævnte Værk er en ordret Fordanskning af de første; kun har Palladius skaarret de to Traktater i 30 Smaastykker, givet hver af disse sin egen Overskrift med stor Skrift — ganske efter moderne journalistisk Princip — „paa det ingen skulde kedes ved at læse dem“. „Ain Christlichs schöns vnd trostlichs Bett“ svarer til „Indgangen“ og 1.—9. Bøn, og

„Von der Hoffnung aines Christlichen gemüts“ svarer til 10.—30. Bøn. Nogle Exempler vil tilfulde belyse Forholdet mellem Original og Oversættelse.¹

<p><i>Palladius' Mærkelige Bønner,</i> Bl. A 5r, nf. S. 107:</p> <p>DEN FØRSTE BØN</p> <p>at giffue sig skyldig oc Herren i vold.</p> <p>O Herre/ effterdi at ieg halffuer til denne dag/ reget mig effter min blinde formafft/ saa at ieg halffuer ilde leffuit/ Thi ieg halffuer veret en stor offuertredere/ lige tuert imod dine Hellige Budord. Men effterdi at ieg kand nu bekende det ved din naade/ flyer ieg til dig om hielp oc trøst/ oc skencker dig aif mit hierte/ alt mit Timelige Gods/ Heder oc ære/ Børn oc foreldre/ slect oc venner/ min karskhed oc sundhed/ liif oc Siel/ oc alt det mig tilhører/ inted vnder taget. Brug ved mig mild eller haard lægdom/ effter som du selff kant dømme at vere nytteligt imod min bræck oc brøst.</p>	<p><i>Ochtnus' Ain Christlichs Bett,</i> Bl. A 1v, L. 6 l. u.:</p> <p>Aber vnder anderem/ wolt ich/ das du zu jm sprechest: Herr/ weil ich mich biß auff disen tag/ durch mein blinde vernunft hab regieren wöllen/ so hab ich auff das ergest gelebt/ Ich bin überzwerch/ vnd in das widerspil gangen. Weil ich nun diß durch dein gnad erkenne/ so kumm ich zu dir vmb hilff/ vnd schenck dir hiemit von hertzen/ mein zeitlich gut/ zettliche ehr/ kindet/ eltern/ freünd: mein gsundt- hait/ leben/ seele/ vnd alles was mein ist/ nicht außgenommen. Gebrauch gegen mir/ süsse oder herbe artz- neyen/ nach dem du es meiner sucht vnd gebrechen für nutz erkennest.</p>
---	---

¹ Naar de første Bønner hos Palladius svarer til det sidste Skrift i d. kgl. Biblioteks Exemplar, saa skyldes dette sikkert, at Skrifterne tidligere har løsnet sig fra Indbindingen og ved den ny Hæftning er blevet ombyttede. De to Skrifter er trykt paa samme Papir, i samme Format, med samme Type, men er signerede hver for sig. At Skriftet „Von der Hoffnung“ oprindeligt har været det første, derfor taler kun den nuværende Hæftning, men det Smudsblad, der sidder foran dette — og som er det eneste Vidnesbyrd om Skriftets Førsteplads, idet intet Smudsblad findes foran „Ain Christlichs Bett“ —, er af andet Papir end selve Skrifterne, skyldes altsaa en senere Bogbinder, og viser intet om den oprindelige Rækkefølge. At denne har været modsat af den nuværende, derfor taler for det første Palladius' Oversættelse, idet der ingen som helst Grund er til at tro, at han — saa slavisk han følger Originalen — egenmægtigt skulde have ombyttet de to Traktater, og for det andet, at det med Aarstal forsynede Skrift efter almindelig Skik maa antages at have staaet sidst. Men dette Skrift er: Von der Hoffnung.

Jeg giffuer mig gantske wdi din
vold/ Handle met mig/ effter din
Guddommelige vilie/ aleniste at ieg
maatte bliffue Salig ved dig/ O Herre/
Amen.

DEN ANDEN BØN

At giffue sig hart ind/ til Guds
kierlighed.

O Herre/ Jeg haffuer ingen raad
eller vndsetning/ wden hoss dig
alene. Der faare/ giffuer ieg mig
gantske hen/ vnder dit regemente/
Thi ieg veed vel/ at du lader icke
dine vdualde leffue i ledighed oc
ærckeished/ Men du øffuer dem
wdi alle dygder at de kunde bliffue
retsyndige oc fuldcommelige.

Palladius' Mærkelige Bønner.
Bl. B 4r, nf. S. 111:

DEN TIENDE BØN

Om Guds almectighed.

O Herre Gud/ ieg veed at du est
aleniste Gud i Himmelen oc paa
Jorden Stor oc almectig/ oc at du
kant irelse mig/ met din almectig-
heds kraftighed/ der som ieg end
vaare aldels forblindet/ oc icke ken-
de dig. Ja der som ieg end haffde it
hierte haardere end en Demant/ oc
vaare wlydig/ genstridig oc lige tuert
imod din vilie/ Ja huad vil ieg mere
sige/ der som ieg end vaare rodfest
wdi alt ont/ oc nedsuncken wdi al
ondskabs oc skalckheds dybhed/
dog veed ieg alligeuel til Fuld visse/
oc foruden al tuel/ at du kant op-
liuse mig/ oc gere mit haarde hierte/
vegte oc blot/ Der faare kalde mig
til dig/ Foray mig/ omkringvend mig/
afflass mig aff alle mine synder/ oc
gør mig retferdig from oc hellig igen/
som du gjorde S. Pouil/ oc mange

Ich übergib mich dir gantz eigen/
handlen mit mir nach deinem gött-
lichen willen/ allain das ich durch
dich sälig werd.

[Hierøfter fortsættes umiddelbart i
samme Linje.]

Ich hab kain scheinuß/ mich
gantz vnd gar/ deiner regierung zu
befehlen/ ob ich schon wol weiß/
das du die deinen nit im müssig-
gang lasset/ sonder in allen tu-
genten übest/ damit sy vollkommen
werden.

Ochimus' Von der Hoffnung.
Bl. A 2r, L. 1 flg.:

Herr Gott vater/ Ich weiß das
du allain Gott bist/ im Himel vnd
auff Erden/ auch gewaltig vnd All-
mächtig/ vnd mich auß sollicher
deiner Allmächtigen kraft/ allain
kanst sälig machen/ So ich schon
zu deiner Erkendtnuß blind/ vnd
dermassen verstockt/ das ich ain
hertz herter/ als Diemant/ vngehör-
sam/ widerspenstig/ vnd deinem
Göttlichen willen in allem zuwider
hette/ auch im argen vast vnd steiff
eingewurtzet/ vnd in abgrundt aller
boßhait vnd laster eingefallen wäre/
So weiß ich doch gewiß vnd vn-
zweyfelbar/ das du mich kanst mit
deiner erkantnuß erleuchten/ mein
verstockt hertz erlindern vnd be-
säuftigen/ mich zu dir ziehen/ er-
newern/ bekeren/ von allen meinen
sünden erledigen/ vnd mich wie

andre dine vdualde/ oc det/ til dit
loff oc ære/ Amen.

DEN ELFTE BØN
Om Guds Viisdom.

O Herre Gud/ Jeg veed til fuld
visse/ at du est altid en stor almec-
tig Gud at du kant igenløse oc frelse
mig/ foruden min møde oc arbeide.
Ja meget mere/ met din ære oc loff.

Paulum/ vnd vil ander deine auß-
wältten/ widerumb gerecht/ frumm/
vnd hailig machen.

[Derpaa fortsættes i ny Linie.]

Vber das alles/ weiß ich auch
gewiß/ das allweyl du ain Allmäch-
tiger/ Gewaltiger Gott bist/ das du
mich kanst on alle dein müß/ ver-
druß/ arbeit/ kostung/ noch schaden/
sonder vil mehr mit deinen
höchsten ehren vnd preyß/ erlösen
vnd sälig machen.

De her citerede Steder vil have vist Palladius' Fremgangsmaade. Hver Bøn gøres til et Hele paa den simple Maade, at den forsynes med en Overskrift, et Indlednings-O Herre og et Slutnings-Amen el. lign. — Som almindeligt i Palladius' Oversættelser gengives Originalens Enkeltord ofte ved Tautologier. I 1. Bøn er *hilff* oversat ved *hielp oc trøst, ehr ved Heder oc ære, freünd ved slect oc venner, gsundthait ved karshhed oc sundhed*; i det anførte Stykke af 2. Bøn er *müssiggang* oversat ved *ledighed oc ørcheleshed* og *volkommen* ved *retsyndige oc fuldkommelige*. Af de mangfoldige andre tautologiske Gengivelser nævner jeg; i 5. Bøn er *puncten* oversat ved *puncter oc artickler*, i 6. Bøn er *sich entdecke* oversat ved *giffuis til kende/ forklarar oc obenbaris*; i 17. Bøn gengives *ain pfand* ved *it pant oc Guds penning*, og i 19. Bøn gengives *zwar* ved *sant oc vist* og *zu beweyssen* ved *at giffue oc beuise*. Disse Tautologier skyldes jo aabenbart Palladius' Tilbøjelighed til ikke at nøjes med ét Ord, hvor han kunde bruge to. Men Aarsagen til den tautologiske Oversættelse kan ogsaa være en anden: Palladius' svigtende Kendskab til Originalens Sprog. Saaledes gengiver han *aberwitz* „Uforstand“ ved *modstand oc genstridighed* (nf. S. 108, L. 10), *arbeitsälighait* „Kummer“ ved *møye oc arbejde i synden* (nf. S. 122, L. 21) og *scheüchnuss* „Angst“ ved *raad eller vndsetning* (nf. S. 107, L. 21), hvorved hele Stedet forvanskes (se Citatet ovf. S. 88)

Ogsaa paa anden Maade viser det sig, at Palladius ikke har mestret det tyske Sprog. For Ordet „Taare“ bruges to Gange Dialektordet *trähe*, én Gang Ordet *zähre*; alle tre Steder benytter Palladius mere og mindre dækkende Omskrivninger: I 8. Bøn, nf. S. 110, L. 26, skriver Pall. *din pine oc blodige sued*, Orig. har: *deine träher/ dein schwaiss vnd blut*, i 22. Bøn, nf. S. 118, L. 13, skriver Pall. *din forligelsis salige ströme oc becke*, Orig. har: *die haylsamen träher der versönung*, og i 29. Bøn, nf. S. 122, L. 13, skriver Pall. *met en bedröffuet Aand*, men Orig. har: *mit den zehern des gemüts*. Ikke sjældent er Konstruktionen gaaet i Stykker ved Overførelse til Dansk. I 12. Bøn, nf. S. 112, L. 17 flg., vil man forgæves søge andet Led til Sætningen *effterdi at din Kierlighed* o. s. v. Palladius har her ladet sig vildlede af Originalens Tegnsætning, og gjort Sætningen: *Jeg veed ocsaa det* o. s. v. (L. 20) selvstændig, mens i Originalen den sidste Sætning staar som Eftersætning til den første: *die-weil zugleich auch die grosse unaussprechliche liebe . . . nil minder unbegreiflich . . . ist . . . Derhalben so waiss ich auch . .* Ikke meget bedre er det gaaet med Begyndelsen af 30. Bøn, der i Orig. lyder: *Die arbeitsälighait/ Herr/ bewegt die Barmherzighait . . . Allweil dann meine arbeitsälighaiten vnd übertrettungen grösser seind/ weder zuerzellen möglich/ also das sy auch die vnarmherzighait möchten überwinden. So hab ich so vil dest mehr zuhoffen . . .* Dette gengives: *O Herre oc Gud/ möye oc arbeyde i synden oc i offuertredelse ere en beuegelse til Barmhiertighed/ oc io større offuertredelsen er/ io mere er forladelse behoff/ effter at min offuertredelse er stor oc wtallig oc hun haffuer vel forskylt din vrede oc wganst/ dog haffuer ieg saa meget distørre haab . . .*¹

¹ I moderne Dansk maatte en ordret Gengivelse vel lyde: „Kummer, Herre, bevæger Barmhjertigheden! Al den Stund mine Trængsler og Overtrædelser er større, end de kunde tælles — saa at de ogsaa maatte overvinde Barmhjertigheden — saa har jeg desto mere Haab . . .“. — At *übertrettungen* af Palladius er oversat ved Enkelttalsformen *offuertredelse* (hvilket Ord saaledes skönt en Enhed kaldes „utallig“), skyldes muligvis det følgende Pron. sy, som Pall. i et Øjeblikks Aands-

Endnu kan det nævnes, at i 26. Bøn er Betydningen af den partiitive Genitiv misforstaaet; Originalens *das ich eben derselben ausserwölten Schäflin aines bin* er oversat: *jeg er aidelis det samme vdualde arme Faar* (nf. S. 120, L. 29).

Heller ikke har Palladius evnet at genskabe i det danske Sprog den henrivende Veltalenhed, som bragte Ochino's Samtid til at jævnstille ham med Savonarola, og som man selv i den tyske Oversættelse levende fornemmer. Jævnførelse mellem Palladius' Bearbejdelse og den tyske Oversættelse af 16. og 17. Bøn vil vise Forskellen:

Palladius' Oversættelse,
nf. S. 115, L. 6 flg.:

O hvilcken en naadefuld oc stadig
Fred/ haffuer nu mit Hierte oc min
Samuittighed/ saa at ieg veed/ oc
er vis paa/ at du est icke lenger
min Fiende/ icke vilt du heller regne
mig mine synder til/ eller vere mig
en streog dommere/ Men du est vor-
den mig en Barmhertig oc Naade-
fuld Gud/ som haffuer fraa begyn-
delsen regnet mig met wdi talet
iblant dine vduolde/ Oc haffuer
annammet mig til din Søn/ oc til
Christi broder/ oc haffuer giffuit
mig alting ved hannem. Ja/ han-
nem self faa mine syen/ met alle
hans velgeringer oc verdskyld/ Lad
mig der faare bliffue delactig wdi
alt det gode/ som du haffuer i Him-
melen/ ved den samme din Søn
Jesum Christum vor Herre/ Amen.

DEN SYTTENDE BØN/

Om den Hellig Aands Naade.

O Herre Gud/ Jeg forsøger det
daglige ved dit salige ord/ at alle

fraværelse har givet Betydningen *hun* i Stedet for *de*; Ordene paa *-else* er i Reformationstiden Hunkent, se f. Ex. Tavsens Smaaskr. S. 207²⁶ (*sønder forladelse . . . hinde*), men hos Palladius er *de* dog i Reglen Fælleskøn.

Ochino, Von der Hoffnung,
Bl. A 4r, L. 6 flg.:

O wie ain so gnädigen vnd besten-
digen frid/ hat yetz mein hertz vnd
Conscientz empfangen/ also/ das ich
weiß vnd sicher bin/ das du mich
nit mehr anfeindest/ mir mein misse-
that nit mehr zurechnest/ mir nit
mehr ain gestrenger Richter/ sonder
ain barmhertziger gnädiger Got wor-
den bist/ Der du mich von anbeginn
in die zal deiner außewölten ge-
zelet/ zu ainem Sun vnd bruder Chri-
sti angenommen/ mir alles durch jn/
ja jn selbs/ sampt allem seinem ver-
dienst/ für aygen geschenckt/ vnd
mich der himlischen erbschafft teil-
haftig gemacht hast/ vnd ich soilt
noch an meiner erlösung zweyflen?

[Herefter fortsættes i ny Linie.]

Ich erfar täglich durch dein hail-
sams wort/ das alle die verhayss-

dine foriættelser ere beuiste mig til gode/ aff din runde veluillighed oc ere fuldkomne ved Christum/ Oc skulde ieg end nu tuile/ om min genlesere? Ja skulde ieg end nu tuile om din kierlighed? Den Hellige Guds Aand/ som ingen Suig eller bedragelse er wdi/ Hand giffuer mig daglige til kende/ hand taler til mig oc bær vinde faar mig daglige/ aller inderste wdi mit herte/ at ieg er it vdualdt Guds barn/ at du elsker mig/ oc du haffuer besynderlig tilsiun til mig/ fordi at Christus haffuer igenlæst mig oc den Helligaand er mig vorden it pant oc Guds penning/ paa min salighed/ oc skulde ieg icke sette Tro til hannem wden ieg skulde ocsaa tuile? Min Gud had det aldri ske/ for dit Naffns ære skyld/ Amen.

ungen deiner freymiltigkait/ mir zu gutem beschehen/ vnd durch Christum erfüllet worden sein/ vnnd ich solt noch an deiner liebe wancken?

Der hailig gaist Gotes/ in welchem kain falsch noch betrug ist/ vergwißt/ redt/ vnd bezeügt mir täglich/ in dem innerlichsten meines hertzens/ das ich ain außervöltes kind Gottes sey/ das du mich liebest/ das du ain sonderbarlichs aufsehen auf mich habest/ das mich Christus erlöset/ vnd Er hailiger Gaist/ sey mir ain pfand meines hails worden/ vnd ich solt jme nit glauben?

Palladius' Mærkelige Bønner er da ikke, som han selv siger, uddraget af to lange Latins-Bønner, men er en uvidet — undertiden parafrastisk, men ofte ordret — Fordanskning af to tyske Traktater. At Ordvalg og Sætningskonstruktion i den danske Text ikke giver Plads for en latinsk Oversættelse som Mellemed, vil vistnok de ovenfor anførte Exempler tilstrækkelig have godtgjort, men desuden kan henvises til Steder, hvor Ordvalget i den danske Text aabenbart er bestemt af Ordvalget i den tyske. Saaledes i 25. Bøn: *Oc du Min Gud/ vilde du . . . ey heller laacke mig til dig igen*, hvor Brugen af „lokke“ forklares ved den tyske Text: . . . *noch zu dir locken*; ligeledes er i 27. Bøn Udtrykket *Ieg kommer til dig wdi min syndelige Stat* næppe uafhængigt af den tyske Texts *meines sündlichen staats*, og naar det i samme Bøn hedder: *O Herre oc Gud . . . Fibe faar mig/ met din Euangeliske Fløyte*, da skyldes dette Ordvalg jo sikkert den tyske Texts *pfeiff mir mitt dem wisplen deines Euangeliums*. Et uomtvisteligt Bevis paa, at den tyske Oversættelse — ikke en latinsk — har været

Grundlag for Palladius' Skrift, finder jeg i følgende Fejl-læsning. I 21. Bøn staar: *der som jeg kommer oc indflyer til dig; met it wtuilactigt haab*; her vil enhver sikkert opfatte „komme til dig“ og „fly ind til dig“ som en tautologisk Oversættelse; men den tyske Text har: *der ich in der unzuweyfenlichen hoffnung also zu dir flehende komme*. Tautologien skyldes altsaa, at Palladius har læst *fliehende* „flyende“ for *flehende* „bedende“.

Naar jeg har ment det nødvendigt at give en saa udførlig Dokumentation for at vise, at Grundlaget for Palladius' Skrift er en tysk Oversættelse, ikke en latinsk Original, er det, fordi man havde al Grund til at tro, at hvad Palladius selv udtaler om Grundlaget for sin Bearbejdelse, ikke blot var autentisk, men rigtigt. Det er da ogsaa alle Palladius-Biografer og -Bibliografer gaaet ud fra uden nærmere at undersøge Forholdet.¹ Men hvad er da Aarsagen til, at Palladius kalder de tyske Smaaskrifter „to lange Latins Bønner“. Jeg kan ikke finde anden Forklaring, end at dette er en Korthed i Udtrykket; han har ment det urigtigt at betegne dem som tyske, da jo selve de tyske Titler angiver, at Bønnerne er skrevet „in Welsch“, „in Italianischer sprach“; det er dette han har villet sammenfatte i Udtrykket „Latins Bønner“. Thi, at Biskoppen har villet give det Udseende af, at han som Grundlag for sin Bearbejdelse har benyttet den vælske Original, ikke en tysk Oversættelse, er der ikke nogen som helst Grund til at tro.

II.

Grundlaget — og Enegrundlaget — for Palladius' Mærkelige Bønner er altsaa Ochino's to Skrifter *Ain Christlichs schöns und trostlichs Bett* og *Von der Hoffnung aines Christlichen gemüts*. Af det første Skrift kendes tre Udgaver: 1. den ovenfor nævnte, trykt i Augsburg, uden Aarstal, 2. en Udgave, der er indføjet i Ochino's Skrift „Ain Ge-

¹ Se saaledes *N. M. Petersen*, *Literaturhistorie* II, 1854, S. 239 og *Chr. Bruun*, *Palladius-Biografi*, *Danske Samlinger* I, 1865—66, S. 161.

sprech der flaischlichen vernunft" 1546, hvor det er betitlet *ain kurtze Ainlaltung, wie man sich im Gebet üben solle*, og 3. en italiensk Udgave, der er tilføjet i en yngre samlet Udgave af Ochino's „Prediche“. Af det andet Skrift kendes kun den ovenfor citerede Udgave, trykt i Augsburg 1547. En Udgave, der sammenfatter de to Skrifter, findes ikke. Muligvis har Palladius da, eller den, fra hvem han har faaet Skrifterne, selv sammenhæftet dem, — i saa Fald er det sandsynligt, at det Exemplar af de to Skrifter, der findes paa det kgl. Bibliothek, just er det, Palladius har benyttet. I Tidens Løb er Hæftningen da løsnet, og ved Omhæftningen er det sidste Skrift sat først (Jævnf. Noten foran S. 87). — At Skrifterne ikke blot er trykt, men ogsaa forfattet i Augsburg, anser Ochino's Biograf Karl Benrath for at være udenfor Tvivl. Men heraf følger, at Grunden til, at vi ikke kender italienske Udgaver af Skrifterne (før end i en sen Samlings-Udgave) er den, at de ikke har existeret. I Oktober 1545 kom Ochino — efter lang Tids Omflakken — til Augsburg. Her opnaar han i December en Stilling som Præst for den vælske reformerte Menighed. Sine Prædikener holder han paa Italiensk, det eneste Sprog han kunde, men han lader dem udkomme paa Tysk: „in Welsch gepredigt vnd verteütscht“, staaer der paa Titelbladet af den Prædikensamling, han 1546 udgav i Augsburg; paa samme Maade bør man sikkert opfatte Udtrykket „in Welsch beschriben vnd verteütscht“, som findes paa Titelbladet til „Ain Chrislichs Bett“, og vistnok ogsaa Udtrykket „kurtz verschiner zeit in Italianischer sprach . . . gestellt“ paa Titelbladet til „Von der Hoffnung“. Disse Skrifter er, ligesom de Prædikener, Ochino holdt i Augsburg, saa snart de var nedskrevne, bleven oversat og udgivet paa Tysk. At de skulde være oversat til Latin, er der al Grund til at betvivle. Sandsynligheden taler da for, at Palladius af gode Grunde ikke har kunnet uddrage sine Mærkelige Bønner af „Latins Bønner“.

III.

Efter Bearbejdelsen af Ochino's Skrifter følger „en Bøn at bruge besynderlige udi en svar Sot og Sygdom“. Naar man læser denne efter de tredive Bønner med deres knudrede Sprog, hvor de tyske Sætningskonstruktioner ofte ganske var gaaet i Stykker ved Overførelsen til Dansk, saa kan man ikke lade være at lægge Mærke til det ukunstlede, helt gennemsigtige Sprog i denne Bøn. Lidet rimeligt vilde det derfor være, om den skulde være oversat af den samme, der har oversat hine Bønner, ja om den overhovedet skulde være oversat. Om Palladius eller en anden dansk Reformator har forfattet Bønnen — eller om den er en Omskrivning af en ældre dansk Bøn, har jeg forgæves søgt Midler til at afgøre.

Efter denne Bøn følger en Udlægning af 3. Vers i den 35. Salme: *Jeg er din Salighed*¹. Heller ikke til denne har jeg kunnet finde noget Forbillede.

Udgaven slutes med en Formaning „til den kristne Læser“. Denne Slutning maa — i hvert Fald i den Form, hvori den her findes — være tilføjet i Udgaven 1558, den ældste bevarede Udgave. Fortalen er jo dateret 1551, og i dette Aar er Bogen sandsynligvis ogsaa udkommen; i Slutningsordene hedder det imidlertid, at „den fromme Herre og streng Ridder Hr. Eske Bille, nu salig med Gud, fik først disse Bønner at høre, der de bleve læste for hannem hos hans Syge Seng, ikke mange Dage før end hans Tid var kommen“. Nu døde Eske Bille 9. Febr. 1552, altsaa kan det anførte Sted ikke være skrevet i 1551.

Derimod har rimeligvis Originaludgaven sluttet med en Udlægning af Ordet Amen. Palladius siger nemlig i Fortalen „Udi Enden finde I et trøsteligt Svar af den xxxv Psalme . . . og en ret Udtydning paa det Hebraiske Ord

¹ Denne Form har Verset ogsaa i Chr. Pedersens Oversættelse af Salmerne (*Danske Skrifter* IV, S. 39²), hvorimod Verset i Christian den Tredjes Bibel lyder: *Jeg er din Hielp*; Vulgata har: *salus tua ego sum*.

Amen, som staar udi Enden bag efter hver Bøn". Denne Udtydning findes ikke i nogen af de bevarede Udgaver. Man har af en eller anden Grund udeladt den, men glemte samtidig at stryge Henvisningen dertil i Fortalen. Om Udlægningen særlig var forfattet til Mærkelige Bønner, eller om Palladius har taget Stykket fra En ret enfoldig Bedebog (se Bind I, S. 267), kan naturligvis ikke afgøres.

IV.

Palladius' Bearbejdelse af Ochino's Smaaskrifter er bevaret i følgende Udgaver:

1. Et Tryk fra 1558, prentet af Jürgen Richolff i Lybeck. Dette, det ældste bevarede Tryk, er Grundlag for nærværende Udgave. Formatet er lille Oktav, som Gengivelsen af Titelbladet, nf. S. 103, viser; Bogen bestaar af 36 Blade, sign. A—F, med 22 Linjer paa Siden. Læggene A, C, E har 8 Blade, Læggene B, D, F 4 Blade. Fuldstændige Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. i København og i Karen Brahes Bogsamling i Odense.

2. Et Tryk fra 1562, prentet af Ambrosius Kirchner i Magdeburg. Af dette er kun et Fragment bevaret; det findes paa d. kgl. Bibl. Af de 6-bladede Ark er følgende Blade bevaret: A2—A4 (Forord—„Indgang": som *haffue hans hielp*, Udg. nf. S. 106, L. 32), B3—B6 (3. Bøn i *det jeg haffuer*, Udg. S. 108, L. 9—8. Bøn Slutn.), C1—F5 (11. Bøn *at det maa ske*, Udg. S. 112, L. 13—Skriftet ud). Titelbladet mangler; men paa sidste Blad staar: *Prentil i Magdeborg/ hoss Ambrosio Kyrchner. Aar efter Guds byrd. M.D.LXII.*

Grundlaget for dette Tryk er ikke Originaludgaven, men 1558-Udgaven. Som denne har Magdeburg-Trykket Slutningsstykket „til den kristne Læser", der som paavist ikke kan have staaet i Originaludgaven. Udlægningen af Ordet *Amen*, der maa formodes at have staaet i Originaludgaven, mangler i Magdeburg-Trykket ligesom i 1558-Udgaven. Denne Udgave følges ikke blot i Stoffets Ordning, men

ogsaa — undtagelsesløst — i Ordvalg og Ordstilling og gennemgaaende ogsaa i Stavemaade. Enkelte Afvigelser heri findes dog. Magdeborg-Trykket har f. Ex. regelmæssigt *kiere, giøre*, 1558-Udgaven oftest *kære, gøre*, Magdeborg-Trykket har regelmæssigt *Bøner*, 1558-Udgaven har ofte *Bønner* v. S. a. *Bøner* o. a. lign. Men hvor nøje Ortografien i det hele følges, kan vises ved et enkelt Exempel. I 23. Bøn bruges i 1558-Udgaven regelmæssigt den brudte Form *Hjurde* (se Udg. nf. S. 118, L. 24 og 26, S. 119, L. 6, 11, 12 og 15), i 24. Bøn gennemgaaende den ubrudte Form *Hyrde* (se nf. S. 119, L. 22, 29 og 33, S. 120, L. 2; men S. 119, L. 30: *Hjurde*). Denne ganske vilkaarlige Forskel i Brugen, der muligvis skyldes, at der er skiftet Sætter, er uændret overført i Magdeborg-Fragmentet (Bl. D 4^v flg.). Noget ukritisk Optryk af 1558-Udgaven er dette dog ikke. Aabenbare Trykfejl er rettede, saaledes *form* til *from* (Bl. A 2^v, jfr. Textrettelse til S. 105, L. 9), *bisnarer* til *dissnarer* (Bl. D 2^v, se Textrett. til S. 117, L. 13), *der første* til *det første* (Bl. D 3^v, se Textrett. til S. 117, L. 30), *nødtørftighed* for *nøittrøftighed* (Bl. F 4^r, se Noten til S. 125, L. 33). Enkelte ny Trykfejl er indkommet, saaledes *sin muds Aand* (Bl. A 2^v) for *sin munds Aand* (se Udg. nf. S. 105, L. 21); men i det hele er Magdeborg-Trykket omhyggeligt korrigeret.

3. Et Tryk fra Lybeck. Ogsaa af dette er kun et Fragment bevaret (paa d. kgl. Bibl.). Det er i lille Oktavformat og bestaar af følgende Blade: A 1—B 8 (Titelblad, Forord, „Indgang“, 1.—17. Bøn til *bær vinde faar mig dagli-*, Udg. nf. S. 115, L. 26) og C 3—C 6 (20.—24. Bøn til *Du min vdualde oc tro Hyrde oc beskerme-*, Udg. nf. S. 120, L. 2)¹.

¹ I Danske Samlinger I, 162 skriver Chr. Bruun om dette Fragment, at „de første 20 Blade ere bevarede“. Bruun har ikke været opmærksom paa, at der efter det 16. Blad er indhæftet et Blad fra en anden Bønnebog, og at Kontinuiteten i Palladius' Skrift hermed ophører. Ogsaa efter de fire sidste Blade er et Blad af samme Bønnebog indhæftet. De to indhæftede Blade er et Fragment af et hidtil ukendt Tryk af „Fons vitæ, Liffsens Kilde“, en anonym Skriftpogsamling, af hvilken

Hver Side er omgivet med en ornamenteret Ramme, sammensat af fire Stykker. Paa det nederste af disse er — paa 1. og 2. Bl. i hvert Ark — anbragt Signaturen: *A, ij, B, ij* osv. = A 1, A 2, B 1, B 2 osv.; paa 3. Blad i Arkene findes paa Signaturens Plads Navnetrækket *A. F.*, de fem sidste Blade i Arkene er ikke signerede. Titlen lyder:

*Nogle mer- | ckelige Bøner | wdi | denne Verdens mod-
gong | oc elendighed | at indfalde Hart til | Gud met | besyn-
derlige naar | det vil gielde for aluore | wdi Kaarssit. | ✕ |
Fordansket aff Doct. | Peder Palladius. | (Vignet). | Lybeck.*

Paa Titelbladets Bagside findes to Skriftsprog: Ps. 145 (V. 18—19) og Es. 65 (V. 24); derefter følger Forord, Indledning, Bønner, bogstavret stemmende med Magdeborg-Trykket 1562. Ikke blot er som her *kære, gøre* osv. ændret til *kiere, giøre*, og Trykfejl som *form, bisnarer, der første* rettet til *from, dissnarer, det første*; men ogsaa de ny indkomne Trykfejl er uændret overførte: Lybeck-Fragmentet; *sin muds Aand* Bl. A 2^r = Magdeborg-Fragmentet Bl. A 2^v. Kun en eneste Afvigelse fra Magdeborg-Trykket findes; Forordet i Lybeck-Fragmentet slutter: *Palme Syndag/ Aar effter Guds byrd/ 1551*, mens Magdeborg-Fragmentet ligesom 1558-Udgaven har: *Palme Syndag/ Guds Aar 1551*.

Da Slutningen af Lybeck-Fragmentet mangler, ses det ikke, naar det er trykt, og hvem Bogtrykkeren er, men herom giver det følgende Tryk nogen Oplysning.

4. Dette Tryk er prentet af Augustinus Ferber i Rostock, 1572. Saavel Udstyrelse: Rammer, Linjetal, Typer, som Ortografi svarer nøje til Lybeck-Fragmentet. Ligesom her er Signaturen *A, ij, B, ij*, osv. anbragt paa 1. og 2. Blad af hvert Ark i Rammernes nederste Stykke; ligesom her findes paa Arkenes 3. Blad paa Signaturens Plads Navnetrækket *A. F.* Og Ortografien *kier, giøre, Bøner* osv. er

den ældste bevarede og kendte Udgave er fra 1552 (Fragment paa Univ. Bibl.), den yngste fra 1626. Typemateriel og Udstyrelse af de to Blade og af Palladius' Mærkelige Bønner er fuldstændig ensartede, saa de to Tryk uden Tvivl er udgaaede fra samme Bogtrykkeri.

gennemført, ligesom Trykfejlene er gentagne — saaledes det fra Magdeborg-Trykket stammende *muds* og det vist i Lybeck-Trykket indkomne *haadere* for *haardere* (Lybeck-Fragm. A 6^v, Rostock-Trykket A 7^v; jfr. Udg. n. S. 108, L. 7). At det er Lybeck-Fragmentet, der er Grundlag for Rostock-Trykket, ikke omvendt, ses af, at mens de faa Trykfejl, der fandtes i Lybeck-Fragm., gentages i Rostock-Trykket, findes ingen af dets talrige Trykfejl i Lybeck-Fragmentet; Rostock-Trykket har f. Ex. *de samm Ord* (Bl. A 4^v), Lybeck-Fragm. *de samme Ord*, R. *tuileh* (Bl. A 5^v), L. *tuiler*, R. *som haffen* (Bl. A 5^v), L. *som haffue* o. s. fr. Ligesom Lybeck-Fragmentet (og i Modsætning til Magdeborg-Fragmentet og 1558-Udg.) har Rostock-Trykket i Slutningen af Forordet: „*Palme Syndag/ Aar effter Guds [L. Guds] byrd/ 1551*“. Rostock-Trykket er altsaa et — ganske ukritisk — Optryk af Lybeck-Fragmentet. Dets Titel er:

*Nogle mer- | ckelige Bøner/ wdi | denne Verdens mod-
gong | oc elendighed/ at indfalde Hart | til Gud met/ besyn-
derlige na- | ar det vil gielde for aluo- | re wdi Kaarssit. | * |
Fordansket aff Doct. | Peder Paladius. | (Vignet) | Rostock.*

Som det ses: væsentlig bogstavret Overensstemmelse, kun forskellig Linjedeling (sml. Rostock: *na- | ar*, Lybeck: *naar |*).

Paa Titelbladets Bagside findes, ligesom i Lybeck-Fragmentet, to Skriftsprog. Om disse er indføjede i Lybeck-Trykket eller stammer fra Magdeborg-Trykket, kan paa Grund af dets defekte Tilstand ikke afgøres. Paa Bogens sidste Blad staar: *Prentet i Rostock hos Augustinus Ferber. Aar effter Guds byrd. M. D. LXXII*. Heraf erfarer man Betydningen af Navnetrækket *A. F.* paa Rammerne, og man har da samtidig et fuldgyldigt Vidnesbyrd om, at ogsaa Lybeck-Trykket er udgaaet fra Augustinus Ferbers Presse, da Navnetrækket ogsaa findes paa dets Rammer¹.

Fuldstændigt Exemplar af Rostock-Trykket findes paa d. kgl. Bibliothek.

¹ Lybeck-Trykket maa efter det ovf. oplyste være yngre end Mag-

5. Optryk af H. P. Resen i „*Instructio Executionis Catecheticae, ... Huorledis Catechismi Øfuelse bør at drifuis ... Kiøbinghafn ... 1636*“. Bl. Q 4^v—T 1^r. Resens Udgave er et ordret — oftest bogstavret — Optryk af Udgaven 1558. Ligesom denne slutter Resens Udg. med Stykket til den kristne Læser om Eske Bille, der ikke fandtes i Original-udgaven (se ovf. S. 95).

Titlen i Resens Optryk lyder:

*Nogle mærkelige | Bøner/ udi denne Verdens | Modgang
oc Ælendighed/ at ind- | falde hart til Gvd med/ besyn-
derlige | naar det vil gielde for aluere udi | Korsset. | For-
danskede af | Doct. Peder Palladio.*

Umiddelbart efter Titlen følger Forordet ligesom i 1558-Udgaven, ikke Skriftstederne som i Lybeck- og Rostock-Trykket. Disse kan da, saalidt som Original-Udgaven, have været Grundlag for Resens Udgave. Muligt er det, at Magdeborg-Trykket har tjent som „Tryk-Manuskript“, i hvert Fald er alle Trykfejl i 1558-Udg. rettet i Overensstemmelse med dette. Iøvrigt har Sætteren af og til moderniseret Ortografien: *Modgong* til *Modgang*, *Kaarssit* til *Korsset*, *haffue* til *hafue* o. lign., men hvor den gamle Retskrivning ikke har stødt Sætteren, har han ladet den staa; saaledes er for at nævne et enkelt Sted den omtalte vilkaarlige Skiften af *Huurde* og *Hyrde* i 23.—24. Bøn forblevet uændret. Ganske undtagelsesvis er et Udtryk moderniseret som Forordets *Latins Bøner* til *Latinske Bøner* (Bl. Q 4^v, jfr. nf. S. 105, L. 8). — Efter Palladius' Forord har Resen indføjet nogle biografiske Oplysninger om Ochino, og efter Palladius' Slutningsord til den kristne Læser har han tilføjet:

deborg-Trykket og ældre end Rostock-Trykket, altsaa stamme fra Ti-aaret 1562—72. *Bruun* skriver, at dets Trykkeaar „rimeligvis“ er 1568 (Danske Saml. I, 1865—66, S. 162), en Formodning, der vel stammer fra A. C. L. *Heibergs* Palladius-Bibliografi (Theol. Tidsskr. 1840, S. 168), hvis Kilde aabenbart er Harboes Palladiana, Ny kgl. Saml. 2710, III, 4°, S. 185.

Augustinus Ferber maa altsaa i Treserne have flyttet sit Trykkeri fra Lybeck til Rostock. Her udfoldede han i Halvfjerdserne en rig Virksomhed; se *Wieckmann*, Meklenburgs altniedersächsische Literatur II, Schwerin 1870, S. 73—89.

„P. P. 1551“. Denne sidste Tilføjelse er jo meget misvisende, da netop Slutningsstykket ikke kan være skrevet 1551.

6.—7. Foruden disse Udgaver nævnes i ældre Bibliografier et Lybeck-Tryk fra 1560 og et Rostock-Tryk fra 1575 (Møller, *Cimbria literata* I, 1744, S. 478, Zwergius, *Det siellandske Clerisic* 1754, S. 76, Videnskabernes Selskabs Almanak 1766). Det første har jeg ikke fundet i nogen Bogkatalog, det sidste fandtes i Resens Bogsamling (Resens Bibl. Kbh. 1685, S. 245, Nr. 42). Muligt er det, at Aarstallene skyldes Trykfejl for 1572 og 1568 (?).

8. Tilbage staar det at omtale Original-Udgaven. Som det fremgaar af ovenstaaende, er denne ikke benyttet til nogen af de senere Udgaver; det er 1558-Udgaven, der direkte eller indirekte ligger til Grund for Magdeborg-Trykket, Lybeck-Trykket, Rostock-Trykket og Resens Udgave. Orig.-Udg. synes da meget tidligt at være gaaet tabt. Kun i én Katalog over det 17. og 18. Aarh.'s store Bogsamlinger har jeg fundet den. Det er i Fortegnelsen over Hjelmstiernes Samling II, Kbh. 1785, S. 685, Nr. 8. Her staar: „*Nogle merkelige Bønner udi denne Verdens Modgang fordanskede af Dr. Peder Palladius, Lybeck 1551*“. Denne Bog findes nu paa d. kgl. Bibl. som Nr. 1441, 8°, i Hjelmstiernes Samling, men det er desværre ikke Original-udgaven, men det ovenfor beskrevne Lybeck-Fragment. Katalogens Forfatter har fra Titelbladet taget Trykkestedet „Lybeck“ og fra Fortalen Aarstallet „1551“, og sammenlagt er dette blevet: et Tryk fra „Lybeck 1551“. I Universitets-Bibliothekets haandskrevne Katalog nævnes et Rostock-Tryk fra 1551; men heller ikke dette er Original-Trykket: det Exemplar, Katalog-Nummeret henviser til, er et defekt Exempl. af det ovf. beskrevne Rostock-Tryk 1572.¹ Atter her skyldes Fejlangivelsen Katalogisatorens Kombineren af Titelblad og Fortale. Endelig maa det omtales, at Vid. Selsk. Almanak 1765 nævner et Lybeck-Tryk fra

¹ Paa Bindet, der er nyt, staar fejlagtigt „*Palladius Bønner. 1575*“.

1551, men om denne Angivelse er bedre hjemlet, er tvivlsomt. Om Originaludgaven 1551 vides i Virkeligheden intet. Man kunde derfor spørge: Har en saadan Udgave existeret? Er ikke Udgaven 1558 Originaludgaven? og maa Aarstallet 1551 i Palladius' Forord ikke forklares som fremkommet ved en Sætters Fejlæsning af 1557 i Palladius' Manuskript? — Efterskriften til den kristne Læser giver Svar herpaa, thi i denne siges det jo, at „Eske Bille . . . fik først disse Bønner at høre“, men da Eske Bilde som omtalt døde i Begyndelsen af 1552, maa Bønnebogen jo have foreligget inden dette Tidspunkt.

9. Til Slut maa det nævnes, at der, som omtalt I Bind S. 353, findes en Afskrift af den efter 30. Bøn følgende „Bøn at bruge udi en svar Sot og Sygdom“ i et Håndskr., der er ældre end noget af de bevarede Tryk, nemlig i Vexis-Haandskriftet fra 1557 (Bl. 75^v—77^v). Denne Afskrift er, som Varianterne nf. S. 131 vil vise, paa mangfoldige Punkter forskellig fra den trykte Text; og Afvigelserne er af en saadan Art, at de kun kan forklares ved, at Bønnen i Vexis-Haandskriftet er nedskrevet efter Hukommelsen. Snart er Smaaord udeladt: *her* (S. 123 L. 15, *at* L. 23 o. fl.), snart er Ord tautologisk tilføjede: *O Herre Jesu* bliver til *O Herre gud Jesu christe* (S. 123 L. 12) o. lign. Ikke sjældent er Sætninger og Ord ombyttede (se S. 124 L. 1—2), og Ord, erstattede af andre — ofte mere dagligdags — Ord: *usalige* af *usle*, *Satan* af det eufemistiske *Skam*, *Barmhjertighed* af *Miskundhed*, *forlade mig paa at stole paa*, *ganske* af *ganske, formere* af *forøge*, *fejle* af *vanske*, *foraa* af *snave* o. fl. Sammenholdt med Originalen giver Afskriften saaledes et ikke uinteressant Bidrag til Tidens Sprogbrug. — En halv Snes Aar efter er Bønnen blevet bearbejdet af Rasmus Hansen Reravius og (uden Forfatterangivelse) optaget i hans Bønnebog, hvorfra den er gaaet over i senere Bønne- og Salmebøger. Sml. nf. S. 132.
